

O TIPOLOGIE SEMANTICO-PRAGMATICĂ A APOZIȚIEI ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHĂ

GEORGIANA PÎRVULEȚ
Universitatea din București

1. Introducere

În majoritatea enunțurilor, apozitia oferă informații suplimentare despre suportul său. Astfel, informația dată de apozitie este mult mai specifică decât prima informație, într-un număr foarte mare de contexte.

În funcție de gradele de specificitate, structurile apozitive se grupează în clase/tipuri semantico-pragmatice, după cum urmează: apozitii cu un grad mai mare de specificitate: *identificarea*, *denumirea* (v. *appellation* la Meyer 1992), *exemplificarea*; în categoria apozitiilor „mai puțin specifice” intră *apozitia de caracterizare*, iar în cea a apozitiilor „la fel de specifice” ca și suportul lor se află *reformularea* și *autocorectarea* (v., pentru această clasificare, Quirk *et al.* 1985: 1308–1316 și Meyer 1992: 73–82); fiecărei clase de apozitii îi corespunde cel puțin un tip de relație semantică.

În lucrarea de față, ne propunem o descriere sumară privind tipologia semantico-discursivă a construcțiilor apozitive, preluând, parțial, modelul lui Meyer (1992).

2. Apozitia ecuativă vs Apozitia categorială

2.1. Apozitia ecuativă

Cu o apariție foarte mare în toate tipurile de texte cercetate, apozitia ecuativă este „un predicat secundar postpus bazei” (GALR II 2008: 660). Între suportul apozitiv și apozitie se dezvoltă o relație de tip *être* (Picabia 2000: 71, Caddéo 2002: 274), iar acordul în caz dintre apozitia ecuativă și bază este facultativ – (1a, b):

- (1) a. *să ne spălămu toți și să ne curățimu cu numele Domnului nostru, lu Isusu Hristosu* (CC², 51)
b. *în mâna lui Arbanas, năpotul Bărăscului* (DÎ XVI, zapis de vânzare *Glodeni – j. Dâmbovița, 1595–1596).

Tiparul prototipic al apozitiei ecuative este un grup sintactic realizat fie printr-un nume propriu inerent definit – (1a) –, fie prin substantive comune determinate definit, așa cum reiese din contextul de sub (1b).

Relația semantică în care sunt implicate cele două unități ale apozitiei ecuative (baza și segmentul detașat) este *coreferențialitatea*; astfel că, la nivel semantic, cele două entități implicate în relația apozitivă ecuativă sunt coreferențiale, între ele existând identitate semantică la un grad înalt/ridicat (v. și Brăescu 2013: 201).

Din punctul de vedere al topicii, unitățile dintr-un segment apozitiv ecuativ își pot modifica locul în discurs, apozitia devenind suport și viceversa.

2.2. *Apoziția categorială/atributivă*

Este mai puțin frecventă decât cea ecuativă în textele românei vechi (v. și Frâncu 2009: 169; Brăescu 2013: 202) și presupune „un tip special de predicat secundar atributiv” (GALR II 2008: 661), nesubstituibil; suprimarea este posibilă doar dacă se elimină raportul apozitiv. Acest tip de apozitie nu permite schimbarea ordinii elementelor componente și nu acceptă prezența marcatorelor explicative (*adică, anume* etc.). Apoziția categorială este întotdeauna generică, astfel încât nu se poate vorbi de identitate referențială între cele două unități implicate în structura apozitivă; baza indică referentul, iar apozitia exprimă clasa/categoria din care face parte acel referent (v. și Escandell Vidal și Leonetti Jungl 1989: 169, Brăescu 2013: 202).

Principala funcție semantico-pragmatică a acestui tip de apozitie este *atribuirea* unei proprietăți, iar la nivel formal se realizează prin nume relaționale (de profesie), nedeterminate, și nu permite concordanța în caz, așa cum reiese și din exemplele de sub (2):

- (2) a. *au cumpărat Stănilă vornic* (DÎ XVI, zapis de cumpărare, Bolboși, j. Gorj, 25 august 1576)
- b. *Dumnezeu trimise corbul de hrănea pe Ilie prooroc* (Let.C, 89).

3. *Apoziția multiplă vs apozitia rezumativă*

În funcție de „lexical reinterpretation” (GR 2013: 368 și urm.), apozitia poate fi multiplă (3.1) sau rezumativă (3.2).

3.1. *Apoziția multiplă*

Frecventă cu precădere în textele juridico-administrative, în cronici și în scrierile bisericești studiate, apozitia multiplă are citire de tip „listă” (GALR II 2008: 665) și este exprimată prin cuvinte coordonate prin juxtapunere sau prin conjuncția copulativă *și*. Aceasta are capacitatea de a explicita informația performată de către ancoră (Brăescu 2013: 201), iar la nivel semantic implică relația partitivă, în sensul că baza exprimă întregul, iar apozitia părțile/elementele componente ale întregului – (3):

- (3) a. *ce să vor găsi bucate rămase de <la> Popovic(i): boi, vac(i), cai, iape, oi, stupi, să avem a împărți tot în giumătate acele bucate* (DRH.A.23, 15)
- b. *Iară în al doile anu a domniei lui Cantemir, scoborātu-s-au craiul Sobețchie (...) în toată tara, pe la Ocnă, pe la Bârlad, pe la Bujoreni* (NL, 76).

3.2. *Apoziția rezumativă*

Acest tip de apozitie este inversul celei multiple; unitatea detașată este realizată printr-o sintagmă sintetică, având capacitatea de a rezuma/sintetiza baza. În plan formal, este exprimată printr-un grup sintactic în componența căruia se află adesea un cuantificator universal – (4):

- (4) *Iar pe Vasilie vornicul, (...), și pe frate-său Solomon și pe frate-său Costachii (...) pe toți aceștia i-au prinsu și i-au închis* (NL, 82).

4. Apoziția de identificare

Primul element al tiparului apozitiv este un grup nominal (GN) cu valoare referențială, în vreme ce al doilea identifică acest referent (Meyer 1992: 74). Relația semantică dintre cele două unități, în cazul apoziției de identificare, este coreferențialitatea cu cel mai înalt grad de identitate. Apoziția de identificare face apel la cunoștințele anterioare ale receptorului și presupune echivalență semantică între cele două unități detașate (Keizer 2005). În cazul acestui tip semantic de apoziții, sintagma detașată are un grad mai mare de specificitate (Meyer 1992: 74), spre deosebire de suportul său semantico-discursiv, iar construcția apozitivă descrie același concept de două ori; din punct de vedere pragmatic, o astfel de apoziție îl ajută pe receptorul mesajului să identifice/focalizeze conceptul (Heringa 2011b), iar strategia discursivă adoptată de emițător este intenția ilocutionară informativă (Neveu 1998: 77). Prin astfel de tipare se pot identifica diferite aspecte din realitate.

4.1. Identificarea numelui

Apoziția denominativă este tiparul cu cel mai mare număr de apariții în toate tipurile de texte cercetate și în toate palierele românei vechi:

- (5) a. *Scris-au și Toma vornicul Catacozono la nepoții lui, **la Cupărești**, ca să fie nevoitori pentru Duca vistiernicul* (NL, 59)
b. *Eu, **Alexandru Machidon** (...), venit-am până aicea (...)*(A, 151).

4.2. Identificarea statutului social/atribuției sociale

Un alt tipar îl reprezintă cel cu apoziții prin care se identifică statutul social pe care îl are un referent. Un astfel de tipar apozitiv se realizează prin substantive relaționale (nume de profesii) nedeterminate – v. *supra* conceptul de *apoziție categorială*, precum și exemplul de sub (6a) sau determinate, în (6b); construcțiile de acest tip sunt foarte frecvente în textele administrative și în cronicile:

- (6) a. *au scris sfântul Matei **evangelist*** (CCat, 10^v)
b. *au orânduît pre Caazi Cherei-soltan, **hanul Crimului*** (CLM, 46).

4.3. Identificarea gradului de rudenie

De asemenea, în structurile cu apoziții, substantivele relaționale care identifică gradul de rudenie sunt extrem de numeroase în textele administrative, în cronicile, dar și în *Vechiul Testament* (cartea *Facerea* din PO/BB):

- (7) a. *au purces la leși si cu câțiva și din boieri, între carii era și Nistor Ureche, **tatăl lui Grigorie Ureche-vornicul*** (CLM, 51)
b. *zise lor Simeon și Levi, **frații Dinii, feciorii Liei*** (BB, 25).

4.4. Identificarea originii

Construcțiile apozitive înregistrate în corpus au rolul de a identifica și originea unui individ sau locul de proveniență a referentului și sunt frecvente în cronicile și în narațiunile biblice din perioada cercetată (1521-1780) – (8):

- (8) a. *Bărbați, **izraililor**, auziți cuventele aceastea* (CP, 18)
b. *[Iosif] fu în case lângă stăpănu-său, **eghipteanul*** (BB, 29).

5. Apozitia de incluziune

Acest concept este preluat de la Herman Heringa (2012) și se referă la acele structuri apozitive care implică relația partitivă sau pe cea de hiponimie. Este asemenea apozitiei multiple, în sensul că baza are citire generică, iar apozitia prezintă un grad mai mare de specificitate și este folosită pentru particularizarea (5.1) sau exemplificarea (5.2) referentului.

5.1. Apozitia de particularizare (Meyer 1992)

Este vorba despre acele construcții apozitive care implică relația de hiponimie și care au rolul de a focaliza semnificația primului element din construcție. Ca marcatori specifici apozitiei de particularizare, pentru limba română veche, am identificat conectorii *mai tare* – (9a, b) – și *mai vârtos* – (9b):

- (9) a. *Au aicea învățătură toți creștinii, **mai tare popii**, ca să fie lor grije să vor să îmble în urma lu Hristos, să se muncească a dobândi și a purta rățăciții, neștiutorii, proștii pre calea dreptăției* (CC¹, 23^{r-v})
b. *Ce Dumnezeu aș-au îngrădit oamenii, **mai tare pre creștini**, cu îngeri, **mai vârtos cu gloatele îngerilor**, așa cum dracul nemunuia nici un rău nu poate face* (CC¹, 30^v).

5.2. Apozitia de exemplificare

Acest tip de structură apozitivă implică relația de meronimie/partitivă, având în vedere că al doilea element (părțile) îl exemplifică pe primul (întregul). Grupul nominal apozitiv are, în acest caz, citire de tip ‘listă’ (GALR II 2008: 665) – (10). Uneori, este marcată prin gruparea sintactică *ce se zice* – (10a) –, însă este utilizată și fără marcatori explicativi – (10b):

- (10) a. *Că cu nevoe amu și nepărăsitu iaste datoriulu nostru a aduce Dommului de toate (ce se zice smerenie, răbdare, cucerire, ascultare bună, înțelepție)* (CC², 19)
b. *Întru el era de toate în-patru-picioare ale pământului: și fieri și gadine și pasări cerești* (CP, 106).

6. Apozitii de caracterizare/calificare

Sunt apozitiile cu cel mai mic grad de specificitate și au rolul de a oferi informații suplimentare despre calitățile pe care le are un anumit referent. Relația semantică dintre suport și apozitie este *atribuirea* sau *coreferențialitatea din punctul de vedere al vorbitorului* (v. *speaker coreference*, la Meyer 1992 și la Martinez 1995). La rândul lor, apozitiile calificative se pot grupa în apozitii „clasificante” (obiective) – (11a) –, și „nonclasificante” (subiective) – (11b), acestea din urmă putând fi predicatii de judecată (evaluative), potrivit lui Franck Neveu (1998: 77):

- (11) a. *Și să prilejise atunce sosiți și niste slujitori de a lui Mihai vodă, **capitanii lui cei vestiți*** (CLM, 51)
b. *Suleiman acela, a **Ghermanii groază**, a **Ungarii domolitoriu**, a **sirbilor și a bulgarilor suppuitoriu**, a **turcilor Ulisis și a osmanilor Licurgos**, (...) *asupra a niam ca acesta (româno-moldo-vlahilor)* (CH, 893).*

7. Apozitia ca modalitate de expresie a reformulării

Reformularea este un act discursiv, o strategie metalingvistică, în care sunt antrenate două unități lexicale – *sursa* și *reformulatorul* (Vargas 2006: 1). Al doilea segment trimite la același referent, însă este propusă o altă formulare („redit” = „ceea ce este spus din nou” – t.n. – Vargas 2006: 1), cu scopul de a fi înțeles de către receptorul mesajului.

La nivel morfosintactic, ambele segmente au același tip de determinant, iar apozitia este o expresie a reformulării.

7.1. Parafrazele

Apozițiile parafrastice implică relația de sinonimie, având același grad de specificitate (Meyer 1992: 79). Prin astfel de tipare apozitive, sunt explicați termeni religioși din slavă – (12a); de asemenea, sunt parafrazate denumiri din neogreacă pentru a indica însușirea unor personalități istorice – (12b) – ori se definesc diferite ocupații/atribuții pe care le dețineau cei care lucrau pentru Curtea Domnească și pentru boieri (12c):

- (12) a. *Cântare lui David Psalom cântecului de obnovleniia **adecă de rodine casii lui David*** (PS, 40)
b. *Ce cum a tuturor tiranilor, **adecă vărsătorilor de sânge**, la toate țările în lume urâtă este stăpâniia, așa și a lui Tomșea-vodă* (CLM, 54)
c. *Clucer mare, **ispravnic pre beciurile domnești*** (ULM, 19).

7.2. Traducerile

De asemenea, traducerile sunt realizate frecvent prin tipare apozitive; fie este tradus în română lexemul-suport din latină și din greacă – (13a, b) –, fie baza este un termen din slavă, iar apozitia unul latinesc, probabil mult mai cunoscut de către destinatarii textelor – (13c):

- (13) a. *într-o cărticea ce-i zice letinește „Origines et occasus Transylvanorum”, **adecăte: „Răsăriturile și apusul ardelenilor”*** (CIst, 35)
b. *„Iisus Hristos, Theou yios sotir stavros”, **adecă „Iisus Hristos, a lui Dumnădzău Fiuu, Spăsătoriu, cruce”*** (DPar, 131^v)
c. *Iar mai nainte să numiia cnezi (**adecă duxi**)* (PIst, 258).

7.3. Autocorectarea

Prin apozitie, la nivel semantico-pragmatic, emițătorul poate să-și corecteze o greșeală exprimată prin suport (Meyer 1992: 81). Apar mai cu seamă în limba vorbită (Meyer 1992: 81), dar sunt înregistrate și în scris; în limba română veche, le-am întâlnit cu precădere în textele beletristice ale lui Cantemir – (14):

- (14) a. *groaza și frica cumplitelor jiganii – sau să le dzic dihanii* (CD, 138)
b. *Schithia sau tătărâmea* (CH, 934).

8. Rolul stilistic al apozitiei: structurile metaforice

Metafora reprezintă o figură semantică ce implică doi termeni diferiți, considerați echivalenți, pe baza unor trăsături comune (DSL 2001: 307); cele două sintagme presupun un

„conținut semantic parțial comun” (DSL 2001: 308), iar transferul de trăsături creează acest trop foarte des utilizat în literatură. Descrierea și analiza apozitiilor metaforice a fost tangențial realizată: v., de pildă, pentru franceză: Neveu (1998); pentru spaniolă/engleză Martinez (1995); o astfel de prezentare lipsește din lingvistica românească.

Tamba-Mecz (1975) arată că apozitia metaforică este privită ca o construcție ai cărei constituenți se află într-o „relație activă”; „este suficient să se suprimă unul dintre cele două substantive implicate în relația apozitivă, ca metafora să dispară” – t.n. (Tamba-Mecz 1975, *apud* Neveu 1998: 49).

În corpusul de limbă română veche, cercetat pentru această lucrare, apozitiile metaforice apar cu precădere în textele bisericești (omilii, rugăciuni), mai rar în cronici:

- (15) a. *Că fiind răsăpite a noastre corturi, **ădecă trupurile*** (DPar, 117^v)
b. [erau] *luminat și învățate mințile și cunoștințele lor, **de duhul sfânt, izvorul și lumina adevăratei științe și înțelepciuni*** (CIst, 4)
c. *după ce au început **zmăul cu șapte capete, turcul**, atâtea împărății și crăii a răzsăritului și a apusului cu larg și nesăturat gârtan a înghiți* (CH, 890).

9. Concluzii

În prezenta lucrare, am realizat o descriere succintă a claselor semantico-pragmatice de apozitii din limba română veche; în urma cercetării, am constatat că reprezentative pentru româna veche sunt apozitiile de identificare, prin intermediul cărora se identifică diferite aspecte care îl privesc pe referent (numele, statutul social, gradul de rudenie etc.); un rol important îl au și structurile reformulatoare, prin care emițătorul se corectează, explică ori traduce suportul semantico-discursiv. O atenție deosebită am acordat-o și construcțiilor apozitive metaforice, frecvente în omilii și în unele cronici vechi.

CORPUS (selectiv)

- A – *Alexandria*, (1620), ediție de Florentina Zgraon, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006.
BB – *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură*, (1688), București, Editura Institutului Biblic și de misiune al B. O. R., 1988.
CC² – Coresi, *Carte cu învățătură*, ediție de Sextil Pușcariu, Alexe Procopovici, București, Socec & Co., 1914.
CCat – Coresi, *Catehism*, (1560), în *Texte românești din secolul al XVI-lea I. Catehismul lui Coresi II. Pravila lui Coresi III. Fragmentul Teodorescu IV. Glosele Bogdan V. Prefețe și epiloguri*, ediție de Manuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Alexandra Roman-Moraru, Florentina Zgraon, București, Editura Academiei, 1982.
CH – Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, ediție de S. Toma, București, Minerva, 1999-2000.
CIst – Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, I, ediție de Mihail Gregorian, București, Editura pentru Literatură, 1961.
CLM – Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-Vodă încoace*, în *Opere I-II*, ediție de P. P. Panaitescu, București, Editura pentru Literatură, 1965.
CP – Coresi, *Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, în *Codicele popii Bratul*, ediție de Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003.

- DÎ XVI – *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, ediție de Gh. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, A. Mareș și A. Roman-Moraru, București, Editura Academiei Române, 1979.
- DPar – Dosoftei, *Parimiile de preste an (Iași, 1683)*, ediție de Mădălina Ungureanu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2012.
- DRH.A.23 – *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, (1635-1636)*, XXIII, ediție de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat, Dumitru Agache, București, Editura Academiei Române, 1996.
- Let.C – *Letopisețul cantacuzinesc. Istoriia Țării Rumânești de când au descălecat pravoslavnicii creștini*, în *Cronicari munteni*, I, ediție de Mihail Gregorian, București, Editura pentru Literatură, 1961.
- NL – Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei, O samă de cuvinte*, ediție de Iorgu Iordan, București, Editura Științifică, 1968.
- P1st – Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, I, ediție de Mihail Gregorian, București, Editura pentru Literatură, 1961.
- PO – *Palia de la Orăștie, (1581–1582)*, ediție de V. Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.
- Prav.1581 – *Pravila ritorului Lucaci*, ediție de I. Rizescu, București, Editura Academiei, 1971.
- PS – *Psaltirea Scheiană (1482)*, ediție de I. Bianu, București, Tipografia Carol Göbl, 1889.
- ULM – Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de P.P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955.

BIBLIOGRAFIE

- Brăescu, Raluca, 2013, „O analiză diacronică a construcțiilor apozitive”, în: Marius Sala, Maria Stanciu Istrate, Nicoleta Petuhov (eds.), *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, p. 199–211.
- Caddéo, Sandrine, 2002, *Prédication et Apposition*, Equipe DELIC, Université de Provence, Aix-Marseille 1, p. 271-283.
- DSL 2001 – Bidu-Vrăncianu, Angela, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira.
- Escandell Vidal, M. Victoria, Manuel Leonetti Jungl, 1989, „Notas sobre la Aposicion Nominal”, *Revista de Filologia Española*, LXIX, fasc. 1-2, p. 163–172.
- Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”.
- GALR 2005/2008 – Guțu Romalo, Valeria (ed.), *Gramatica limbii române*, II, *Enunțul*, București, Editura Academiei Române
- GR 2013 – Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Heringa, Herman, 2012, *Appositional Constructions*, Utrecht, LOT, teză de doctorat.
- Keizer, Evelien, 2005, „The discourse function of close appositions”, *Neophilologus*, nr. 89, p. 447–467.
- Martinez, Esperanza Rama, 1995, „Loose appositions in journalistic style”, *Barcelon English Language and Literature Studies*, nr. 6, p. 113–130.
- Meyer, F. Charles, 1992, *Apposition in Contemporary English*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Neveu, Franck, 1998, *Etudes sur l'apposition. Aspects du détachement nominal et adjectival en français contemporain, dans un corpus de textes de J.-P. Sartre*, Paris, Honoré Champion.

- Picabia, Lélia, 2000, „Appositions nominales et déterminant zéro. Le cas des appositions frontales”, *Langue française*, nr. 125, p. 71-89.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik (eds.), 1972/1985, *A grammar of Contemporary English*, Londra, Longman.
- Tamba-Mecz, I., 1975, Système de l'identification métaphorique dans la construction appositive, în *Le français moderne*, Paris, p. 234-255.
- Vargas, Elodie, 2006, „Reformulation, apposition et structures de type appositif”, în *Journées d'étude sur l'apposition. Actes de journées d'étude sur l'apposition*, Lyon (http://langues.univ-lyon2.fr/medias/fichier/vargas-e-2007_1417601045672-pdf).

A SEMANTIC AND PRAGMATIC TYPOLOGY OF APPOSITIONS
IN OLD ROMANIAN

(Abstract)

The aim of the paper is to briefly describe the semantic and pragmatic typology of appositive constructions, by partially applying Charles Meyer's (1992) model. According to the degree of specificity, the appositive structures can be grouped in semantic and pragmatic classes in the following manner: appositions with a high degree of specificity: identification and naming (e.g. *appellation* at Meyer 1992), and exemplifying; 'less specific' appositions are the *characterization* type, and finally, in the class of appositions that are 'as specific as their anchor' we find *reformulation* and *self-correction* (see Quirk *et al.* 1985: 1308–1316; Meyer 1992: 73–82). Each class of apposition is linked to at least one semantic relation.